

ĐURO BASLER

BAZILIKA U OBORCIMA

Arheološka problematika i konzervatorski zahvat

UVOD

Do nalaza je došlo slučajno. Stanovnik Oboraka Mujo Trkić, odlučio je 1956 god. da na svom zemljištu na Crkvini sagradi kuću. Građevinskog materijala ovdje je bilo dosta, jer su na površinu zemlje izbijali ostaci neke stare zgrade. U selu se govorilo da je tu nekoć, u stara vremena, bila crkva, a ova predaja nije smetala Trkića da se ovdje naseli. On je sagradio kuću, čije je temelje djelomično postavio na stare zidove koji su se našli prilikom kopanja. U potrazi za kamenom Trkić je na jednom mjestu zakapao i nešto dublje. Kopajući tako, čuo je muklo tutnjanje, a kada ga je znatiželja povukla još i dublje, on je upao

u nekakvu podzemnu prostoriju, u kojoj su ležale ljudske kosti. Bila je to naša grobna komora br. I. Domaćin nije tako što želio. Obavijestio je o tome općinu, a preko nje i Zavod za zaštitu spomenika.

Nakon pregleda komore i položaja, bilo je jasno da se ovdje nalaze ostaci neke kasnoantičke bazilike. Objekat nije stoga trebalo pustiti iz ruku, iako on u prvi čas nije obećavao znatniji rezultat. Po konzervatorskoj savjesti trebalo je ipak spasiti barem ono što još nije bilo uništeno, i to je bio razlog da se ovdje pristupilo zahvatu.

Položaj Crkvina ili Glavica nalazi se u samom selu Oborcima, a sačinjava ga manji brežuljak koji presijeca željeznička pruga (Sl. 2). Do 1943 g. ovdje je postojao manji šumarak hrastova, koji je tada posječen radi izgradnje bunkera za nadzor prometne veze od Travnika u dolinu Vrbasa.

I ranije se već ovdje kopalo. Oko H930 g. dvojica mještana u potrazi za blagom krišom su razorili jugoistočni dio apside, i rujući prodrli do mjesta gdje je otprilike stajao oltar. Posao su na sreću ubrzo napustili, jer u ruševinama nisu našli ništa što bi za njih imalo vrijednosti. Na Crkvinu se zatim više nitko nije obazirao, sve do 1943 g., kada su, kako je rečeno, vojnici ondje iskopali duboke rovove svoga bunkera. Veći dio kulturnih slojeva je tada prekopan, a zidovi djelomično razoreni. Izgleda da kopači nisu ni tada naišli na neke upadljive predmete, a o nalazu zidova nije nikome podnešena prijava. Gubitak u toj akciji nesumnjivo predstavlja razaranje jednog dijela zapadnog zida, i to upravo na mjestu gdje su stajala vrata.

Vojni položaj razoren je 1945 g.

Kopanje na ovom lokalitetu je izvršeno u dva navrata, 1956 i 1959 godine. Sav prostor Crkvine je oslobođen od ruševina, a kuća Trkića prenesena na drugo mjesto u selu.

Sl. 1. Oborci (geografska karta)

ARHEOLOŠKA PROBLEMATIKA

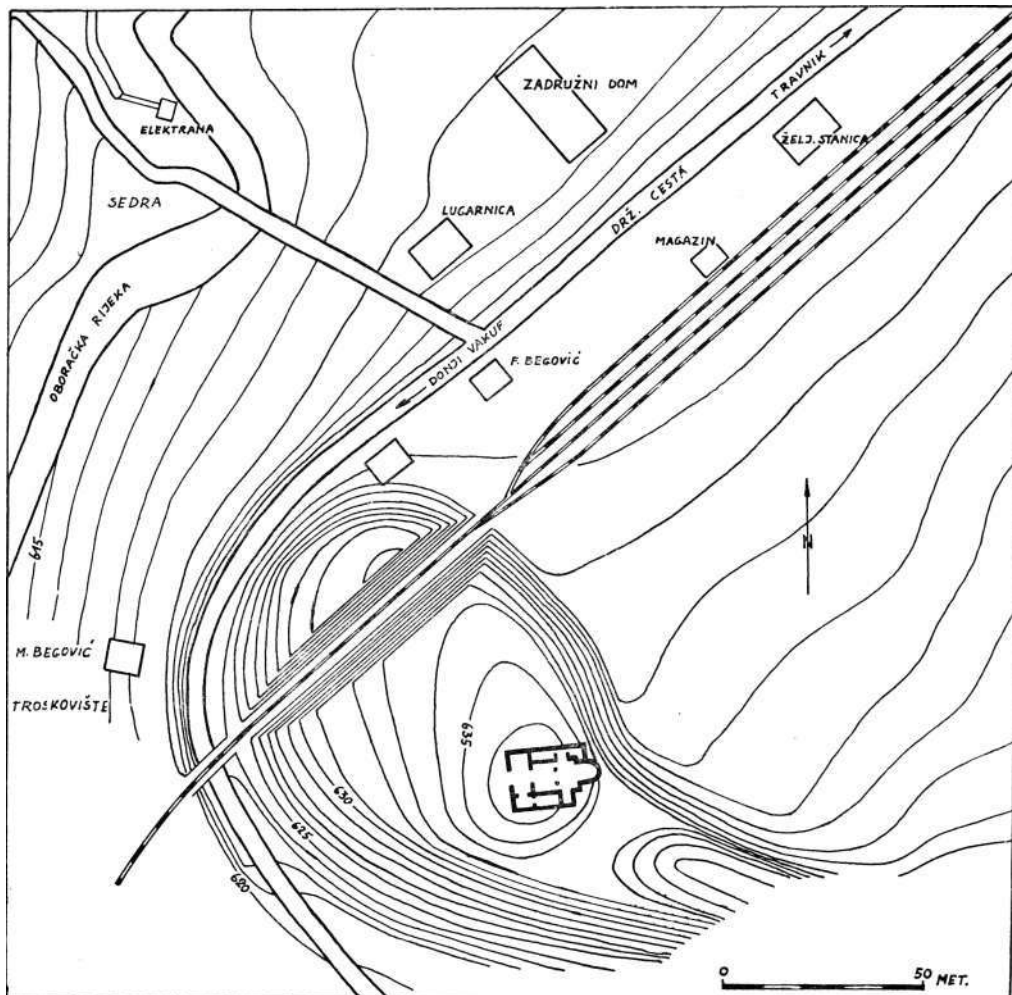
Građevina je u obliku izduženog pravokutnika, kome na istočnoj strani ispada apsida polukružne osnove. Sastoji se od predvorja, lađe i prezbitarija (Sl. 3 i 4). Vratima u južnom zidu predvorja ulazi se u manju prostoriju u jugozapadnom uglu građevine, a iz nje u ponešto izduženu južnu pokrajnu dvoranu. U sjevernom dijelu bazilike, između predvorja i transepta, nalazi se potpuno jednaka prostorija, koja se od južne razlikuje po tome što se u nju ulazilo iz sjevernog krila transepta. U zapadnom zidu te prostorije zapaženi su tragovi vrata, koja su već u stara vremena bila zazidana. Sjeverni bočni zid bazilike duži je od južnog, i on zatvara s apsidom još jednu prostoriju, u koju se također ulazilo iz sjevernog krila.

Između lađe i krila stajala su dva stupa koji su vjerovatno nosili trijumfalni luk. Od sjevernog stupa sačuvala se samo osnova, a od južnog osim osnove još i dio jarbola (korpusa). Južni stup je Trkić 1956 g. ugradio u svoju kuću, nakon što ga je sa dvije strane posebno pritesao da bi dobio komade koji su odgovarali mjerama zida njegove kuće. Dakako da je stup time dosta stradao.

U bazilici nije nađeno nikakvih predmeta posebne kulturno-historijske vrijednosti, izuzev nekoliko željeznih klinaca. Podnica je bila prekrivena debelim slojem garotine, što je očiti znak požara koji je zgradu potpuno uništio.

Temelji bazilike građeni su od kamena koji je polagan kao pločnik u nekoliko redova jedan iznad drugog. U slaganju se nastojalo da se dobije zaravnana površina na koju je položen zid. Nije, međutim, obraćana posebna pažnja obradi toga zida prema stranama. Zbog toga je kamenje temelja ispalo nejednoliko iz lica zida, ali to nije smetalo jer se zid, dakako, nije vidio na površini zemlje. Njegova je namjena bila čisto statičke prirode, pa ga zato nije ni trebalo posebno dotjerivati.

Zidovi su bili izvedeni od kamena srednje veličine, koji je bio pribavljen iz potoka, a djelomično i iz majdana negdje u blizini nalazišta. Poneki kamen je na licu zida grubo pritesan, dakako samo u (slučajevima kada bi on inače iskakao

Sl. 2. Oborci, položaj bazilike na Crkvini

iz ravnine zidne plohe. To je naročito lijepo zapaženo kod rječnog oblutka, koji se prije polaganja u zid nije posebno pritesavao. Kamen nije polagan u tačno odmjerene slojeve. Ponekad je nekoliko kamenova položeno uspravno.

Uglovi su izvođeni od četvrtasto pritesanih komada sedre, čiji se majdan nalazio u blizini radišta. Od sedre su također izvedeni dovratnici između obje južne bočne prostorije.

Zidovi su uglavnom oko 60 cm debeli. Izuzetno je južni dio zapadnog čeonog zida debeo svega 50 cm. Visina sačuvanog zida je različita. Srednji dio zapadnog zida uništen je prilikom gradnje vojnih objekata 1943 g. Na nesreću je tada razoren upravo onaj dio, u kome su se nalazila vrata, pa je tako ovaj detalj ostao nepoznat. Izgleda da su vrata stajala prema sredini predvorja. Dio zida koji nije bio »razoren bunkerom, ostao je sačuvan do visine od jednog metra. U južnom dijelu bazilike zidovi su bili većinom srušeni do samih temelja, a to je naročito zapaženo kod izdužene južne bočne prostorije. Sjeverni zidovi daleko su bolje sačuvani, i njihova visina danas mjestimično premašuje 1 metar. Apsida je uglavnom dobro sačuvana, izuzev dijela na kome su već spomenuti »kopači blaga« rovali 1930 godine.

Zid je bio vezan mortom od kreča i usitnjene sedre. U apsidi je ostao odlično sačuvan premaz žbuke na zidu, koji se sticajem prilika jedino ovdje slučajno sačuvao. Žbuka je na zid nanesena u doba prvobitne građevine, tj. one koja je imala podnicu za 57 cm niže od one koju smo zatekli prilikom iskopavanja. Zasipanjem bazilike stvoreni su uslovi da se žbuka sačuva u visini od preko pola metra. Ona je odličnog kvaliteta, a sastoji se od dosta kreča i nešto pijeska čije se porijeklo nije moglo tačno ustanoviti. Površina je pažljivo uglačana, i ostavljena bez ikakvih naknadnih premazivanja krečom ili bojama. Pada u oči uredno obrađena površina, nasuprot neurednim premazima u grobnim komorama, koje nisu posebno dotjerivane.

U području apsida, sa unutarne i vanjske strane prostorije, nađen je veliki broj »opeka« od sedre. Njihov oblik dozvoljava pretpostavku da su oni služili u nekoj konstrukciji zasvedenog oblika. Zanimljivo je da je svaki od tih komada na širem dijelu bio potopljen u neku tekuću masu cinober crvene boje živinog oksida, oko 6,5 do 8 cm deboko. Te »opeke« su oko 2/5 do 30 cm dužine i vrlo različite širine, a debljina im iznosi 5 do 6 cm. Rijetko je poneki komad jače dimenzioniran. Među mnogim komadima nisu nađena ni dva jednaka. Ova sedra vjerovatno je služila za izgradnju apsidalne polukalote, a utapana je u crvenu masu s namjerom da se učini otpornijom prema padavinama.

Podovi. U bazilici su zatečena dva horizonta podova. Prvobitno je cjelokupna građevina imala pod u istoj razini za sve prostorije, pa je tek kasnije nasuta lađa, a još više (i svetište. Stariji pod sastoji se od nanosa sedre sa malo kreča, u debljini od 10 cm. Ova se podnica potpuno raspala jer masa nije bila solidno pripremljena. To se najbolje vidi po najgornjem sloju poda, koji je u debljini od 1 cm posivio, vjerojatno od praha i blata što ga je narod unosio na svojoj obući. Nije, međutim, isključeno da je građevina sa ovom podnicom izgorjela, pa je sivilo nastalo od izgorjenog drveta.

Nakon što su bili nasuti neki dijelovi bazilike, postavljen je novi pod koji je po izvedbi daleko bolji od prethodnoga, iako se i on zbog slabe podloge uglavnom raspao. Ovaj pod se sastoji od tri sloja:

1. tarac od kamenja srednje veličine,
2. namaz od kreča i sedrenog pijeska (debeo 10 cm),
3. namaz od smjese čvrstog krečnog morta u debljini od 1 cm.

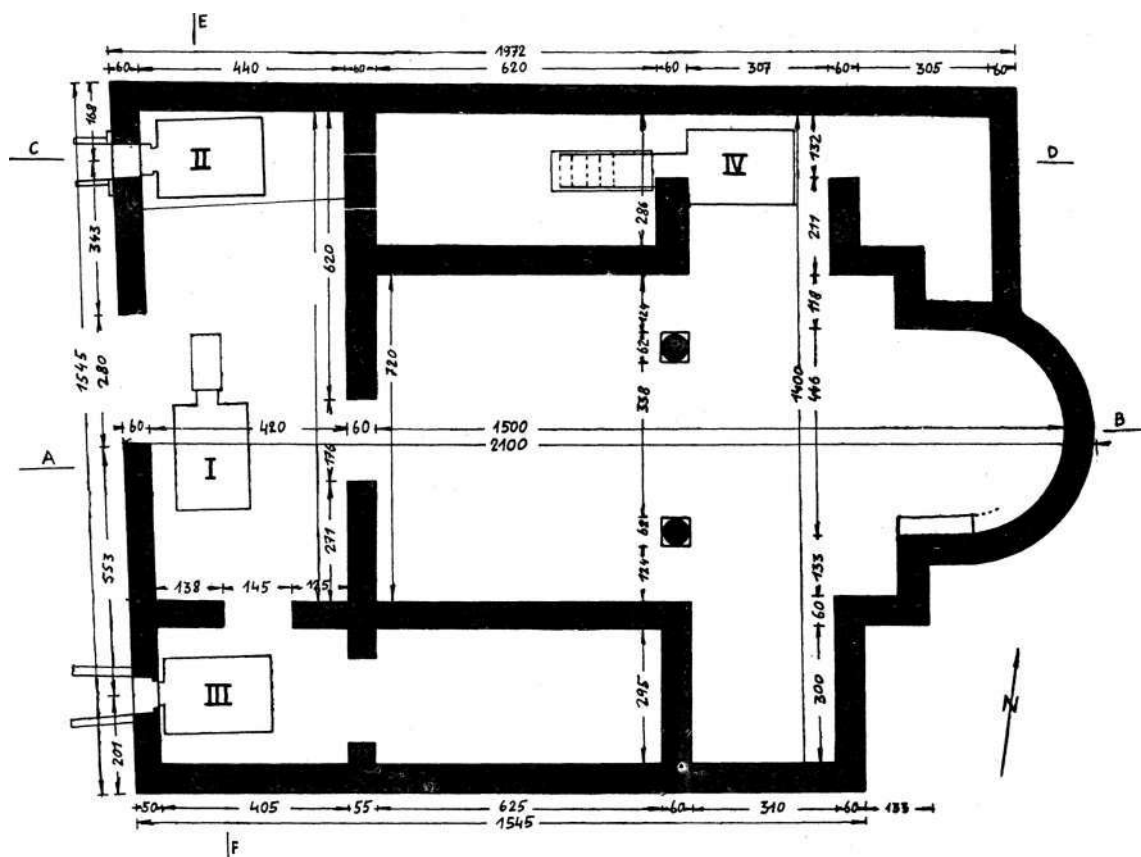
Budući da se podloga raspada, to se, dakako, i najgornji čvrsti sloj polomio u mnogo komadića.

Prozori se nisu sačuvali. U ruševinama je nađeno nekoliko komadića prozorskog stakla, ali se po mjestima nalaza nije mogao ustanoviti ni približan položaj, a još manje oblik prozora na građevini. Staklo je obično tanko antičko, koje se zbog irizacije ljušti u tanke listiće.

Strop, ukoliko je i postojao, mogao je biti samo od drveta. U ovim relativno hladnijim krajevima tavan je bio potreban kao izolator topline u hladno doba godine. Zidanih svodova u bazilici nije bilo, izuzev trijumfalnog luka i polukalote u apsidi.

Krov je vjerovatno bio od drveta. To se može zaključiti po debelom sloju gara od izgorjenog drveta, koji je prekrivao pod bazilike u doba iskopavanja. Ovdje se nije našao nijedan komad od tegula ili imbreksa. Uostalom, primjećeno je da se na ovoj građevini nije zatekao nijedan komad građevinske keramike. Krov je, dakle, mogao biti od šindre. Zapaženo je da takva eventualna šindra nije za grede bila pričvršćena željeznim klinovima, jer ono klinova što je ovdje nađeno, nije moglo podmiriti potrebe za zakivanje skandula.

Stupovi su zatečeni samo na prostoru između lađe i transepta. Oni su nosili trijumfalni luk, pa su tako imali više estetsku funkciju. Stupovi su bili izgrađeni od kamena u sasvim grubim oblicima, koji su zatim vjerovatno dotjerani namazom žbuke. Baza se sastojala od debelog plinta veličine jedne strane 62 cm. Umjesto to-

Sl. 3. Bazilika u Oborcima, tlocrt

rusa i trohila izrađen je samo konični prelaz ka korpusu, koji ima 40 cm u promjeru. U tipološkom pogledu značajno je da osnova stupa čini cjelinu sa dijelom korpusa. Spajanje stupovnih dijelova izvršeno je debelim željeznim klinovima, koji su zaljevani olovom. Sačuvane su obje osnove i dio korpusa južnog stupa. Vlasnik zemljišta je pri rovanju po ruševini 1956 g. naišao na oba ova dijela južnog stupa, pa ih je deformirao i ugradio u kuću. Oni su pri prenošenju kuće izvađeni, pa iako okrnjeni, ponovno postavljeni na svoje prvobitno mjesto.

Pritisak što ga je činio trijumfalni luk prihvatila su dva manja luka s obje strane, koji su taj pritisak prenosili na zidove transepta. Luk je svakako morao biti niži od stropa, odnosno od donjih greda krovne konstrukcije.

Od arhitektonskih detalja treba još spomenuti kamena subsellia koja su se sačuvala uz južni zid apsida. U staro doba te su klupe tekle cijelom dužinom zida apsida, ali su one u međuvremenu razorene, tako da se do danas sačuvalo samo potez od 180 cm dužine. Zid se sastoji od dva reda kamena vezanog mortom. Širina klupe je 40 cm, a visina 45 cm. Sjedala su vjerojatno bila obložena drvetom, ili im je površina bila uglačana običnim mortom.

Ispod bazilike zatečene su 4 grobne komore. Njihov nalaz učinio je čitav arheološki kompleks vrednijim nego što je mogla da pruži nadzemna arhitektura i nalazi u njoj.

Komora I. nalazila se u predvorju, otprilike u osovini bazilike. Bila je svojom uzdužnom osovinom upravljena od sjevera ka jugu, pa su i mrtvaci u tom pravcu polagani u nju. Ulazilo se od sjevera, hodnikom koji je bio pokriven pločom od 117 cm dužine, 84,5 cm širine i 13,5 cm debljine (Sl. 5).

Dužina komore je 230 cm, širina 165 cm, a visina od poda do vrha svoda iznosi 153 cm. S obje uzdužne strane proteže se po jedna zidana klina (ležaj), visoka 26, a široka 65–66 cm. Između klinova ostavljen je slobodan prostor od 33 cm širine. Ulazni otvor je širok 70, a visok 87 cm. Nalazi se 30 cm niže od vrha (stropa, a 36 cm poviše poda komore. U grobnicu vodi hodnik od 135 cm dužine i 57 cm širine. Prag ulaznog otvora nadvisuje kline za 17 cm. Nadvrtnik je širok 32 cm.

Zidovi komore izvedeni su od sedre, a stijene su ožbukane. Ova komora nije izrađena tako uredno kao komore u susjedstvu.

Ovdje su zatečena dva ukopa. Mrtvaci su prvobitno bili položeni na kline, a kad su istrunuli, bačeni su u hodnik između njih. Vremenom se taj hodnik ispunio zemljom koju je naplavila voda

od kiša i otopljenog snijega. Sa skeletima je nađeno 6 okova od sanduka. Prema tome je samo jedna osoba ovdje sahranjena u sanduku koji je okovan na taj način. Željeznih klinaca se nije našlo.

Ukop A: Odrasla žena čija se starost nije mogla pobliže odrediti. Njene kosti su zatečene pri samom podu hodnika. Glava se nalazila kraj ulaza, a licem je bila okrenuta jugu.

Ukop B: Žena od oko 20 godina starosti. Kosti su zatečene u sloju naplavljenе zemlje, oko 20 cm iznad poda hodnika. Glava je ležala u dnu grobnice, licem okrenuta sjeveru. Naznačenu razinu nalaza ovog skeleta ne smijemo bukvalno shvatiti. Kosti su bile razbacane u različitim položajima, pa su se djelomično ispremišale i sa kostima prvog ukopa.

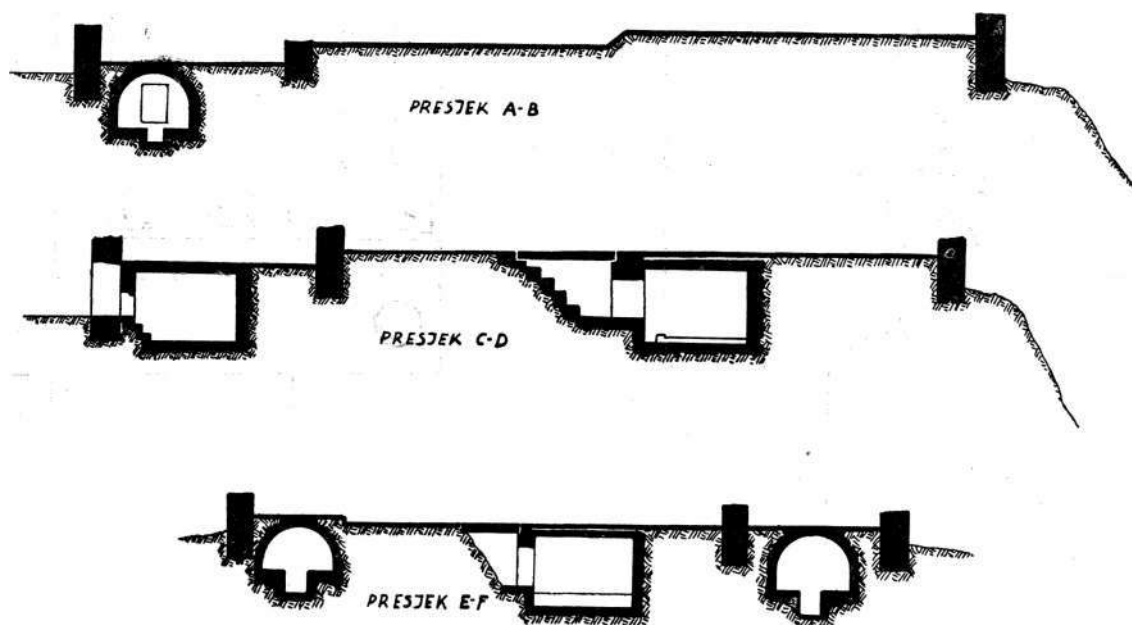
Nije bilo moguće ustanoviti kojem skeletu pripadaju okovi, koji nesumnjivo potiču od jednoga sanduka. Nadalje je neshvatljivo kako je došlo do zasipavanja komore u vremenu između ova dva odlaganja mrtvaca. Izgleda, naime, da je bazilika u toku svog postojanja u jednom času bila razorena, pa kasnije ponovno izgrađena. U takvim prilikama kiša je lako mogla da naplavi u grobnicu raspadnuti mort s oronulih zidova. Ovo tim prije, ukoliko je bazilika sa grobnicom tada i opljačkana, poslije čega ploča od ulaza u grobnicu nije bila vraćena na svoje mjesto. Kroz takav otvor voda je mogla da unosi materijal sve do reutilizacije, koju predstavlja ukop »B«.

Komora II. Ova se komora nalazi u sjeverozapadnom uglu bazilike, a prilazi joj se kroz zasvedeni otvor u zapadnom zidu (Sl. 6). Dužina 230 om, širina 170, a visina 159 cm. Vrh svoda nalazi se svega 17 cm ispod poda u predvorju, koji je i inače na tom mjestu za 10 cm viši od ostalog poda. Očito je da su se graditelji pri osnivanju građevine ovdje u mjerama prevarili, ali je zanimljivo da prilikom spoznavanja greške nisu odustali od utvrđenih normativa. Komora je zadržala svoju visinu, pa makar se zbog toga morao preuđešavati pod u korisnoj i frekventiranoj prostoriji. To je tipično za antička shvaćanja u građevinarstvu.

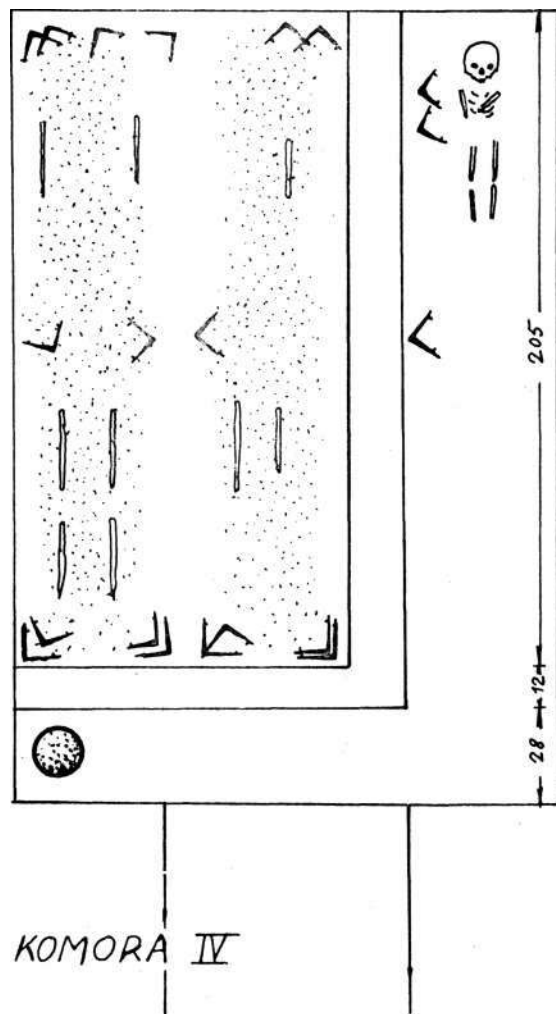
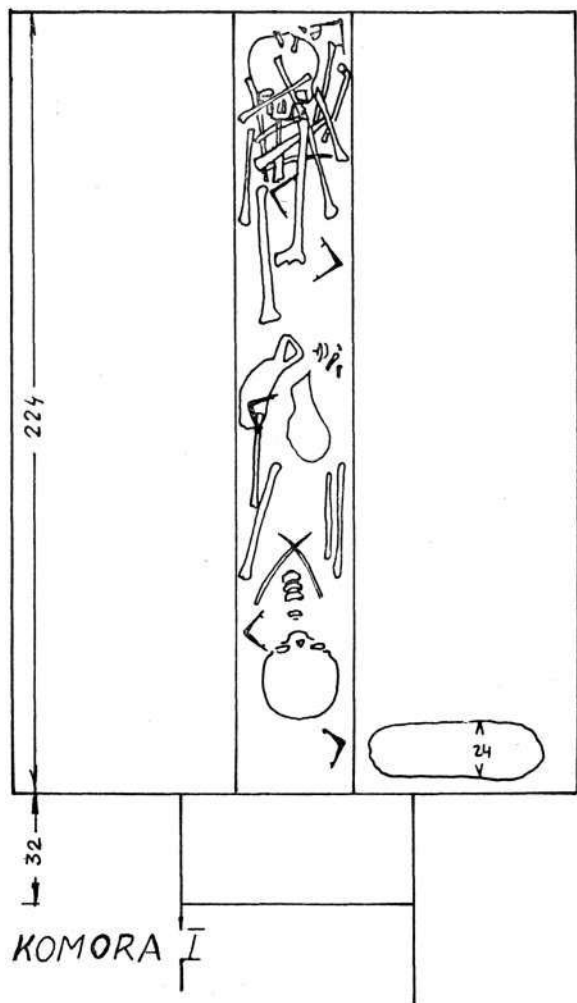
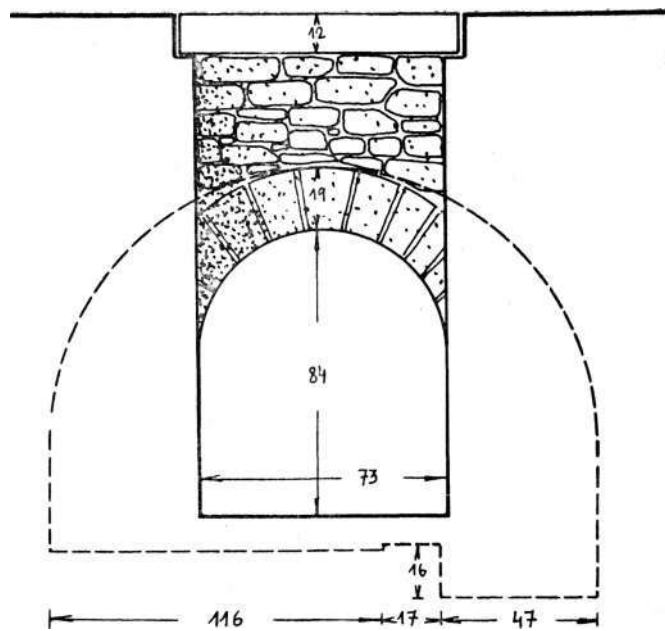
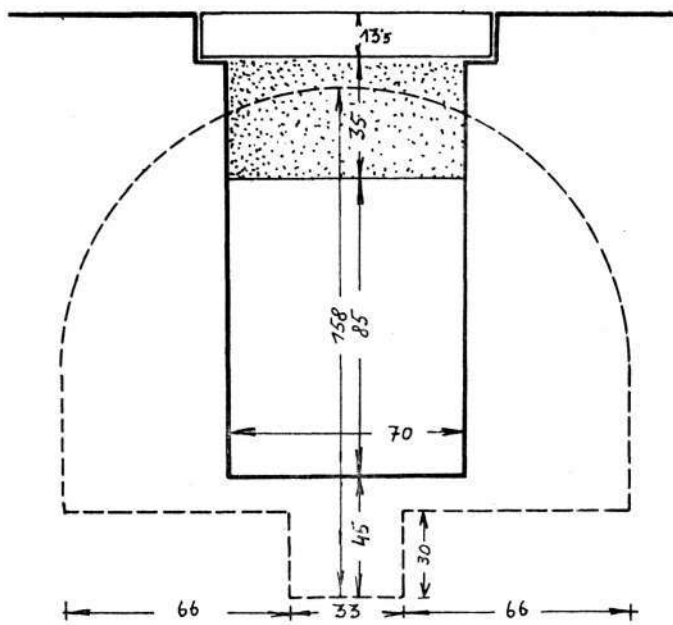
Ležaj i za mrtvace su visoki 53 cm, a široki po 62 cm. U dnu komore oni se spajaju zidom širine 50 cm. Ulazni otvor je širok 50 cm, a visok 52 cm. U grobnici su zatečene dvije stepenice od 28 i 16 cm širine odnosno 15 i 8 cm visine nogostupa. One se nalaze 30 cm niže od ulaznog otvora, koji je inače u visini klupa.

Zidovi komore su izgrađeni od sedre, i ožbukani. Zidar je na južnoj klini ostavio trag svoje obuće, time što je s obje noge stao na svježu žbuku. Tako su ostali tragovi koji imaju neospornu arheološku vrijednost (Sl. 7). Klinčići džona su okruglih glavica veličine 3,5 do 4 milimetra. Ostali detalji obuće mogu se vidjeti na priloženoj slici. Zidar je, osim toga, ostavio na nekoliko, mjesta otiske svojih koljena, kada se sagibao zbog uglašavanja žbuke na ozidanim objektima.

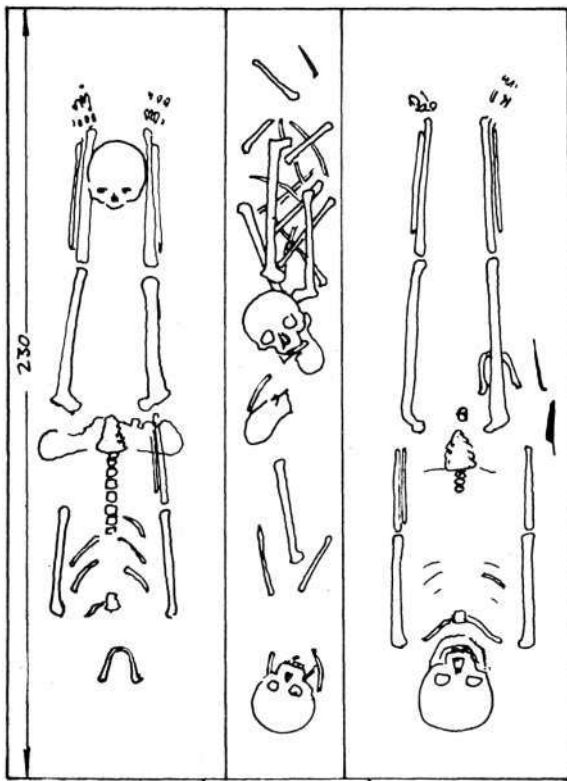
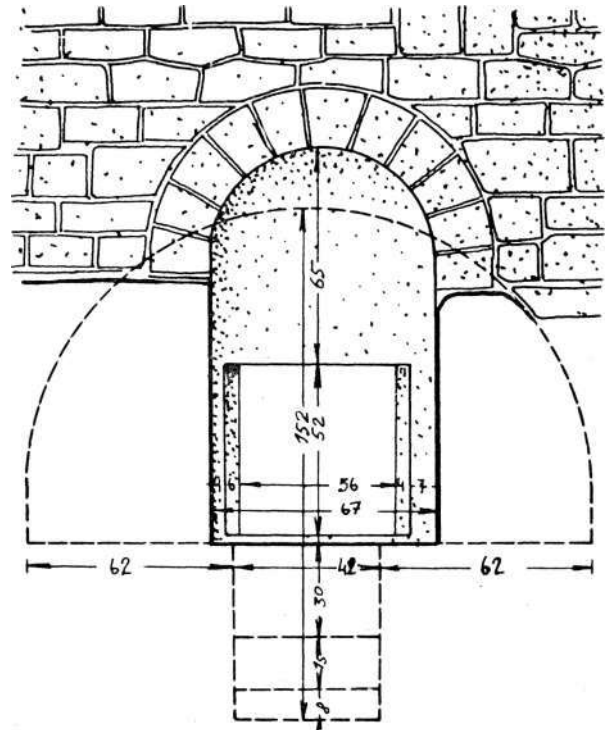
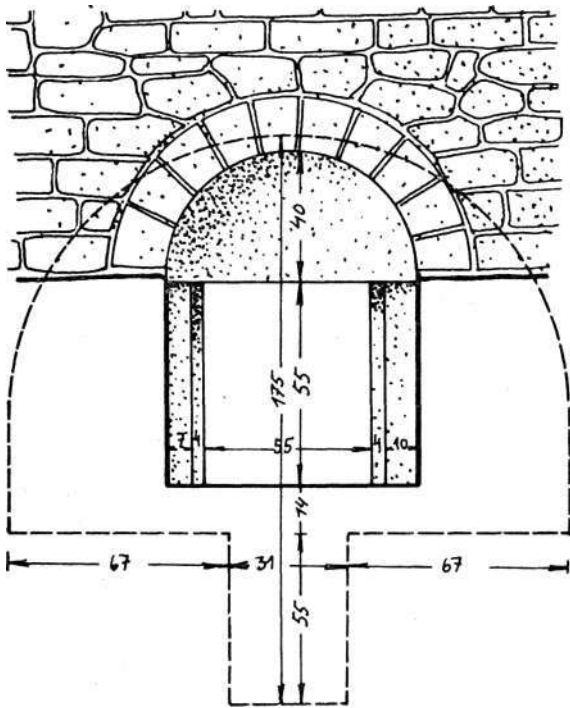
Komora je zatvarana lijepo obrađenom pločom od muljike. Rubovi su bili utoreni, i uklapali su se u profil okvira.

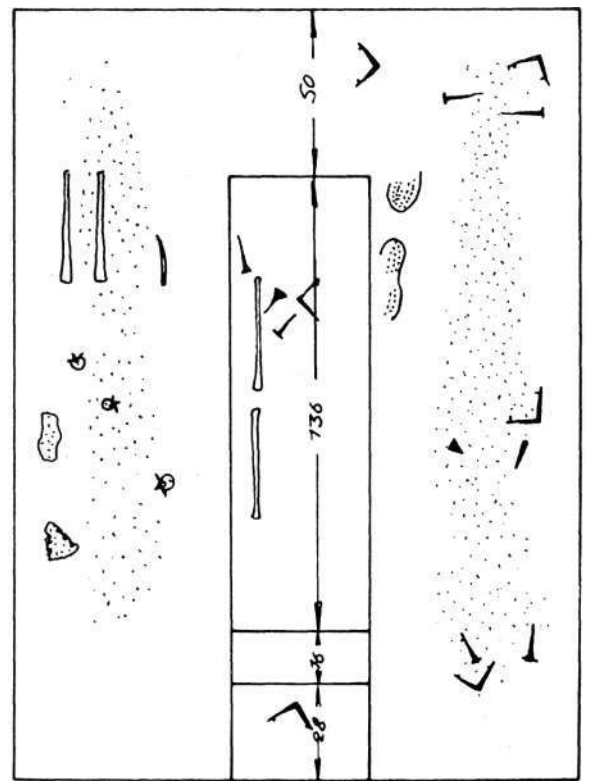
Sl. 4. Bazilika u Oborcima, karakteristični presjeci

Sl. 5. Grobne komore br. I i IV, pogled i tlocrt

KOMORA III

KOMORA II

Sl. 6. Grobne komore II i III, pogled i tlocrt

U komori su bile ukopane dvije osobe:

Ukop A: Na južnoj klini zatečena je prašina koja potiče od mrtvaca i sanduka u kojem je on bio sahranjen. To je bila odrasla osoba, što se može suditi po veličini sanduka, odnosno po rasporedu okova i klinaca kojima je sanduk bio učvršćen. Po tome se mogao donekle rekonstruirati izgled sanduka (Sl. 8).

Ukop B: Mrtvac je ukopan bez sanduka, a od nje ga je sačuvano nekoliko kostiju koje su zatečene razbacane, u neredu. Od kostiju je sačuvan os sacrum, jedna ala bedrenjače, tri kralješka, obje tibije, dok su u hodnik između klupa bačena oba femura. Kostiju su bile već trošne.

U grobu nije nađeno nikakvih priloga. U njega se ulazilo još u starije doba, pa nije isključeno da su eventualni prilozima pokradeni.

Komora III nalazi se u jugozapadnom uglu bazilike, ispod manje prostorije južno od predvorja (Sl. 6).

Dužina komore je 230 cm, širina 165, a visina od poda do vrha svoda 175 cm. Kline su visoke 55, a široke 67 cm. Na njima je u zapadnom dijelu izgrađeno uzglavlje u obliku kosine, dugačke 60 cm, a koja dosiže visinu od 14 cm. Ulazni otvor se nalazi 69 cm visoko iznad poda, on je kvadratičnog oblika sa dužinom strane od 55 cm. Između klina nalazi se hodnik širine 31 do 35 cm. Prilaz u komoru bio je 180 cm dužine, 75 do 80 cm širine i 100 cm visine. Pod svodom se vjerovatno nalazio samo dio preko kojega teče zid bazilike, dok je ostatak bio pokriven pločom. Prilaz u komoru morao je osim toga biti zaštićen od padavina, a po tome možemo naslutiti da je uza zapadni zid bazilike stajala neka drvena prigrada u obliku portika. Ovaj je zid sa vanjske strane bio napečen od velikog požara.

Zidovi komore bili su izgrađeni od sedre, te ožbukani. Otvor se zatvarao kamenom pločom koja je bila utorena tako da se uklapala u profile okvira.

U komori su zatečena četiri ukopa:

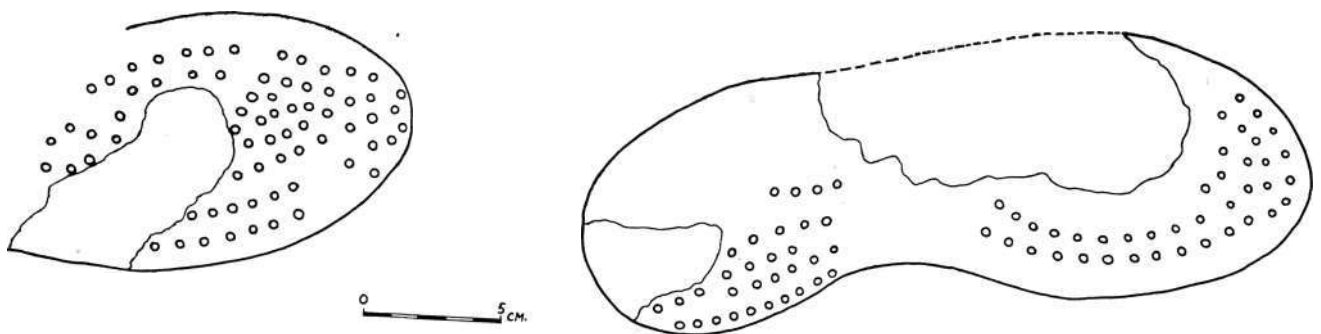
Ukop A: Mrtvac je prvobitno bio položen vjerovatno na južnu klimu, pa je — kad je satrunuo — zbačen u neredu u istočni dio hodnika. To je bila žena u već vrlo odmaklim godinama života, sa sraštenim suturama i starački otegnutom mandibulom koja je nađena na klini, uz desni femur ukopa »D«.

Ukop B: Žena od oko 30 godina starosti, čiji je kranij zatečen u hodniku pored ulaza u komoru. Ostale kosti su vjerovatno pomiješane sa kostima ukopa »A«, no prije će biti da se kostur već uglavnom sasvim raspao, pa su se samo još mogli naći pojedini fragmenti.

Ukop C: Na sjevernoj klini zatečeni su djelomično rastureni ostaci skeleta mladog čovjeka od oko 25 godina starosti. Kostur nosi izražene značajke spolne pripadnosti. Mandibula je ostala netaknuta na svom prvobitnom mjestu, dok je kranij prenesen među tibije, i licem okrenut ka zapadu. Ostale kosti su samo djelomično pomaknute iz svog prvobitnog položaja. Od tjemena je odsječena manja kalota, što je vjerovatno i prouzrokovalo smrt. Uz kosti nisu nađeni nikakvi ostaci arheološke vrijednosti.

Ukop D: Posljednji i neporemećeni ukop pripada muškarcu sa već sraštenim suturama kranija, dakle čovjeku u odmaklim godinama života. Čelo mu je nisko i zabučeno, a supraorbitalni lukovi jako nagašeni. Mandibula je vrlo široka. Prirodnim procesom raspale su se sve tanje i slabije kosti, tako da je ostala sačuvana samo glava i kosti ekstremiteta.

Između glava femura nađena je brončana kopča od opasača, a pored desne ruke željezni stilos i nož (Sl. 9, br. 1, 3 i 4). Kopča je na unutarnjem rubu i sredinom trna ukrašena sa dva niza uboda. Stilos je slabije sačuvan. Na zadebljanom dijelu kao ukras je nanešeno neko-

Sl. 7. Komora II, otisak obuće na južnoj klini

liko prstenastih ispupčenja. Od noža manjka jedan dio sa ubodne strane.

Udno hodnika komore ležao je srebrni stilos koji je pripadao jednom od prva tri ukopa (Sl. 9, br. 2). Predmet je vrlo jednostavne izradbe i nema nikakvih ukrasa. Držalo bliže pločici za brisanje vrlo je debelo. Ovaj stilos i kopča odlično su sačuvani.

U ovoj komori nije nađen nikakav trag ukopa koji bi bio izvršen u sanduku s okovima, ali je na zidanom uzglavlju južne klupe u svježem namazu žbuke ipak ostao otisnut trag sličan sanduku. Normalno bismo mogli pretpostaviti da se pri izgradnji uzglavlja nesumnjivo računalo na ukope sa neposrednim polaganjem mrtvacu na klinu. Otisak na uzglavlju mogao bi u tom slučaju potjecati i od nekog drvenog podloška na koji je mrtvac stavljen prilikom polaganja u grob.

Komora IV se nalazila ispod sjevernog krila transepta, a u nju se ulazilo iz sjeverne bočne prostorije (Sl. 5). Sagrađena je u vrijeme kada je u bazilici postojao povišeni naos i prezbiteri]. Možda je gradnja komore tekla uporedo sa preuređenjem građevine.

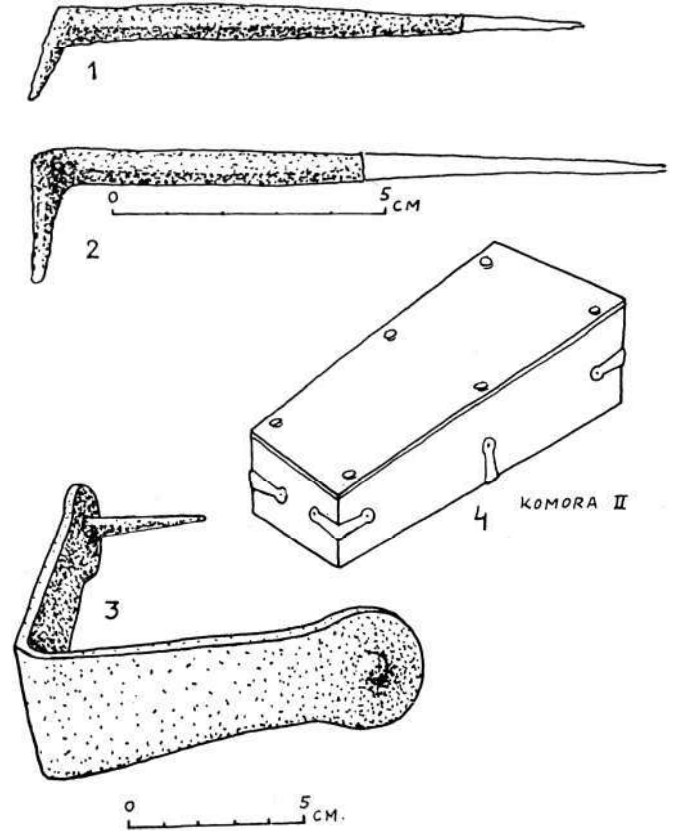
Komora je 230 cm dužine, 162 cm širine i 169 cm visine. Od ostale tri razlikuje se po kvalitetnijoj izradi i obliku podija za polaganje mrtvacu. Ovaj je zapremao veći dio komore, tako da je za kretanje u grobnici ostao hodnik uza zapadni i južni zid. Podij je 14 cm visok, a ograđen kamenim okvirom koji ga nadvisuje za dva centimetra. Dužina mu iznosi 205 cm, a širina 116 cm. Hodnik je na zapadnom dijelu širok 28 cm, a na južnom 47 cm. Polukružno zasvedeni ulazni otvor nalazi se 60 cm visoko iznad poda. On je 73,5 cm širok i 85 cm visok. U grobnicu se silazi hodnikom niza četiri stepenice. Svod komore nalazi se 43 cm niže od poda bazilike. Prilazne stepenice izrađene su od sedre, isto tako i bočni zidovi prilaznog hodnika, pa i svod. Komora je iznutra ožbukana. Prilazni hodnik pokriven je pločom od muljike, 220 cm dužine, 83 cm širine i 12 cm debljine.

U komori su zatečena tri ukopa:

Ukop A: Mrtvac, odrasli čovjek, raspao se u prah. Bio je sahranjen u drvenom sanduku koji je bio okovan sa 10 okova (Sl. 10).

Ukop B: Ovdje su zatečene potpuno iste prilike kao i kod ukopa »A«.

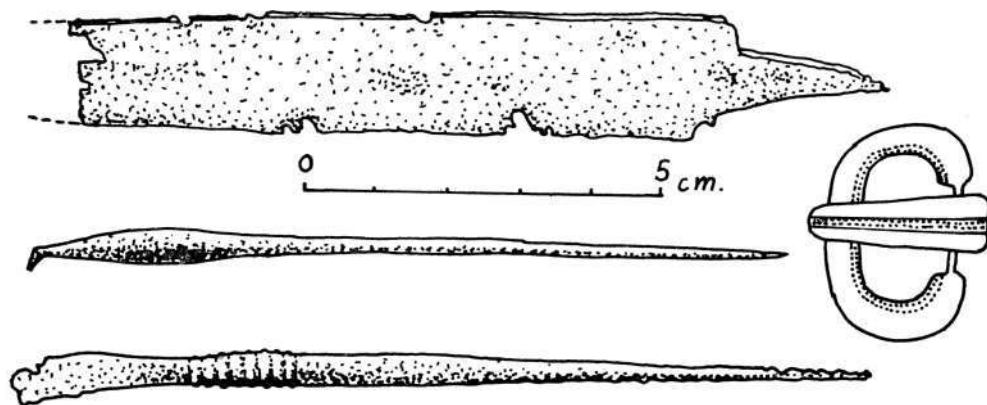
Ukop C: Dijete do 5 godina starosti, položeno u istočnom kraju hodnika. Način ukopa nije se mogao rekonstruirati, niti poblizje odrediti starost djeteta, jer su kosti bile vrlo trošne.

Sl. 8. Komora II, klinци i okov mrtvačkog sanduka, te pokušaj rekonstrukcije prvobitnog izgleda

U sjeverozapadnom uglu komore nađen je obrnuto postavljen donji dio jedne veće zemljane posude. Posuda je rađena na lončarskom kolu. Rebra od izrade su u unutrašnjosti vrlo naglašena. Vanjska površina je grubo obrađena. Prelazni brid od podnice ka stijenama je oštar. Pečenje je tamnosive boje. Za izradu posude upotrebljena je dosta vlažna masa ilovače sa manjom primjesom pijeska. Zbog žitkosti mase od koje je pravljena, a i zbog toga što površina nije bila naknadno dotjerivana, zrnatost primiješanog pijeska zapaža se na površini. Promjer dna iznosi 9 do 9,3 cm, a visina sačuvanog dijela 5 cm. Jedan sačuvani fragmenat zida dozvoljava mogućnost rekonstrukcije posude od dna do preko najvećeg ispupčenja trbuha. To ispupčenje se nalazi na visini od 10 cm, a na tom mjestu posuda zaprema prostor promjera od 22 cm. Debljina stijena iznosi 3,5 do 4 mm. S obzirom na netaknutost komore br. IV možemo pretpostaviti da je posuda ovamo unesena u doba ukopa, a ti ukopi su mogli da budu u prvaj polovini VI vijeka.

Ostali arheološki nalazi. Na podnici u predvorju bazilike nađen je u netaknutom kulturnom sloju cilindrični ulomak ohlađenog željeza iz talioničke peći. Mislim da se time može datirati postojanje majdana željeza, čijih tragova ima

Sl. 9. Komora III,
grobní prilozí

više mjesta u selu. Jedan majdan nalazio se na brijegu poviše bazilike, a jedan pored Oboračke rijeke, niže kuće Mehmeda Begovića.

Nadalje je na nekoliko mjesta u bazilici nađeno željeznih klinaca, upravo onakvih kakvi se i danas proizvode u bosanskim majdanima. Priloženi crtež neka zamijeni riječi suvišnog opisa. Klinci na sl. 11, br. 1, 2, te 5 do 10, nađeni su uz istočni zid sjeverne bočne prostorije. Time nije rečeno čemu su oni ovdje mogli da služe, budući da su vrlo različitih oblika. Klinci br. 3 i 4 nađeni su u predvorju, a 11 i 12 u sjeveroistočnoj prostoriji. Klinci slični primjerku br. 2 upotrebjeni su za zakivanje mrtvačkog sanduka u komori II.

Rezimirajući nalaz u cjelini, možemo zaključiti da otkrivena građevina u Oborcima predstavlja baziliku čije se postojanje može staviti u V i VI. vijek. Sagrađena je vjerovatno u drugoj polovini V vijeka. Tome vremenu odgovara način slaganja kamena u zidove. Nema tu, naime, pojave slaganja u slojeve značajne za rimsko građevinarstvo u prva četiri vijeka, niti zidova sa naizmjenično ukošenim kamenjem, što je opet tipično za graditeljstvo justinijanskog vremena. Grobnice u obliku polukružno zasvedenih komora sa prilazom javljaju se već u IV vijeku, ali su naročito u običaju tokom V vijeka. Kopča opasača, koja je nađena u komori III, je kulturna svojina Istočnih Gota. Ukop je, prema tome, u ovoj komori izvršen u doba njihove prevlasti u ovim krajevima, tj. u vremenu od oko 470 pa do 536 godine, ili malo kasnije. Nalaz kopče ne datira postanak građevine, nego samo potvrđuje njeno postojanje u tom vremenu kao aktivne bogomolje.

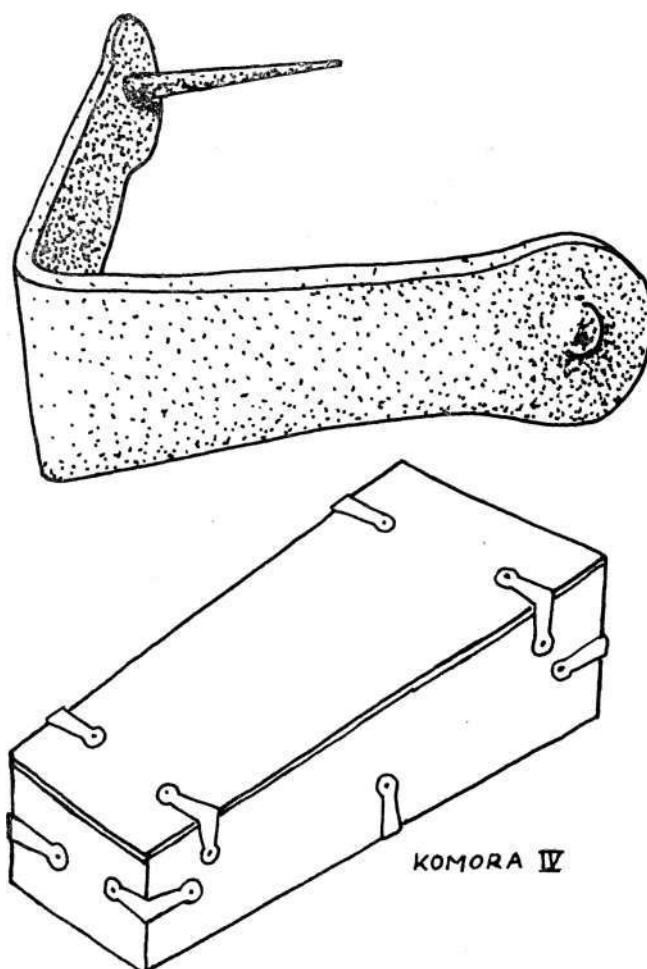
Stupovi trijumfalnog luka možda se mogu staviti negdje potkraj V vijeka. Običaj da se baza i jedan dio korpusa izrađuju od jednog komada kamena značajan je za V vijek, a taj običaj se nesumnjivo produžava i u VI vijek.

Po rasporedu i nekim arhitektonskim detaljima oboračka bazilika je slična bazilici u Majdanu kod Mrkonjić Grada (Sl. 12), koju je otkopao i

istražio Vaclav Radimsky.¹ Ne treba da nas smeta što se Radimskom tada učinilo da je ondje otkrio stambenu zgradu, jer je već Truhelka² sve te probleme postavio na svoje mjesto.

¹ V. Radimsky: Rimska naseobina u Majdanu kod Varcar-Vakufa, Glasnik Zemaljskog muzeja 1893, str. 331-341.

² Dr. Ćiro Truhelka: Starokršćanska arheologija, Zagreb 1931, str. 122-126.

Sl. 10. Komora IV, primjerak okova od sanduka i pokušaj rekonstrukcije prvobitnog izgleda sanduka

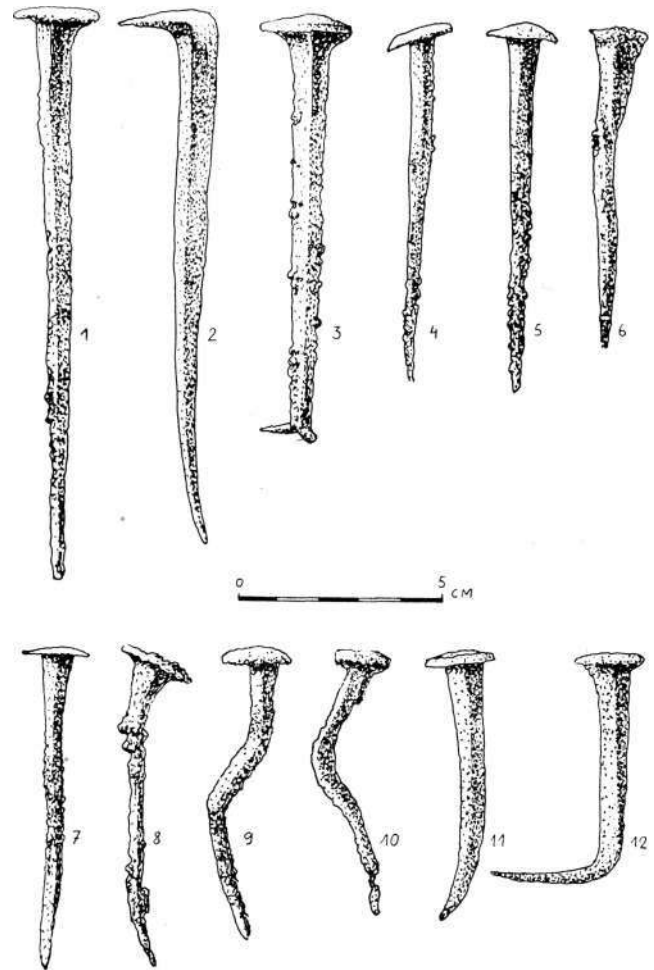
Bazilike se međusobno razlikuju samo u nekim sporednim detaljima. U majdanskoj bazilici ostala je sačuvana bema i ambon, pa je time data shema rasporeda koji se u oboračkoj bazilici nije mogao tačno odrediti. Dok je u Majdanu prezbiterij morao da se protegne daleko prema naosu, u Oborcima to nije bilo potrebno, jer se apsida nalazila 133 cm dalje od transepta. Ovdje su, osim toga, sjedala za svećenike postavljena u apsidi, a time je dobiven mnogo veći slobodan prostor za kretanje između naosa i prezbiterija. Izgleda kao da su obje bazilike gradili isti majstori, jer je građa objiju građevina vrlo slična. Način upotrebe kamena, sastav žbuke, krov i pod su potpuno jednaki. Razlika je samo u tome što u majdanskoj bazilici nije došlo do pregrađivanja poda, to jest do njegovog nasipavanja u okviru nekog građevinskog zahvata kojim je preuđena građevina. U Majdanu je pod ostao ravan, štaviše u predvorju je još i za jednu stepenicu viši. Takvo stanje odgovara prvoj fazi oboračke bazilike. Možemo pretpostaviti da su stupovi trijumfalnog luka stajali u bazilici i u doba ravnog poda, dakle od početka građevine. Oni su, prema tome, prilikom pregradnje (oboračke bazilike) prilagođeni novom izgledu unutrašnjosti. Majdanska bazilika ima isturenu bema i ambon, što je mogla imati i oboračka bazilika u prvoj fazi svoga postojanja, pa je tek prilikom kasnije pregradnje dobila zidana subsellia u apsidi. I u njoj je, u drugoj fazi, postojala bema, ali se njena veličina i oblik nisu mogli ustanoviti. Jedini dokaz za njeno postojanje je visinska razlika od 20 cm između razine poda naosa i apsidalnog prostora.

Iz izvještaja Radimskog može se zaključiti da je majdanska bazilika u toku svog postojanja stradala u jednom navratu od požara. Izgoreno drvo koje je Radimsky zatekao ispod podnog namaza ne znači nikakav specijalno spremljeni tehnološki proces, nego je to trag požara koji pri postavljanju novog poda nije bio uklonjen.

U majdanskoj bazilici nađeni su kameni stupovi prezbiterialnog septuma, koji su u Oborcima mogli da budu izvedeni od drveta. Ovdje je općina bila možda siromašnija, ili pak manje darežljiva. U oba naselja osnovu ekonomskog prosperiteta u to doba čine majdani željeza, no to ne znači da su mogućnosti jednih i drugih bile podjednake.

Stupovi trijumfalnog luka u Majdanu su daleko ljepše izrađeni, ali su tipski potpuno srodni onima u Oborcima. Njihovo datiranje ne prelazi okvir koji čine konac V i početak VI vijeka. Prema rimskim normama, njihova visina se može kretati između 18 i 20 modula, a to znači 3,60 do 4 metara. U tom slučaju se tjeme trijumfalnog luka nalazilo na visini od 5,50 metara.

Ako se nalazimo u prilici da uspoređujemo ove dvije bosanske bazilike, ne smijemo propustiti priliku a da ne izrazimo sumnju u tačnost plana što

Sl. 11. Željezni klinici iz bazilike

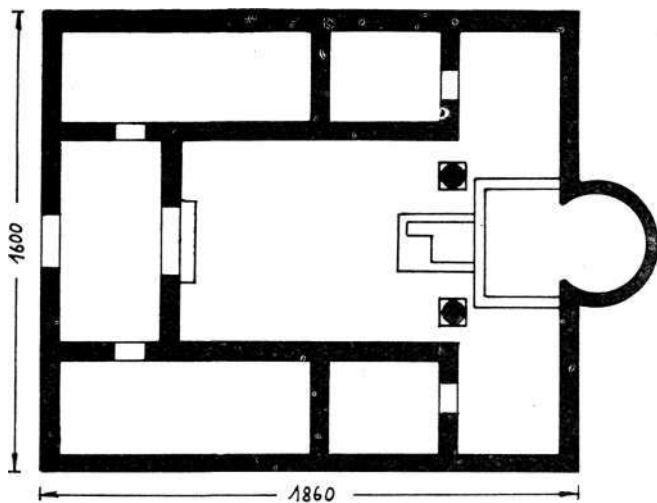
ga je objavio Radimsky.³ Reviziono iskopavanje u Dabravini⁴ pokazalo je naprimjer da je stari plan Radimskog (bolje rečeno Fitzingera) bio isuviše idealiziran. To isto, nema sumnje, vrijedi i za Majdan. Bazilika u Oborcima pokazuje dosta nepravilnosti u tlocrtu, a ništa bolje nije moglo biti ni kod majdanske bazilike.

U obje bazilike izostao je baptisterij.

Uvažavajući nabrojene okolnosti, možemo zaključiti da je bazilika u Oborcima sagrađena u V vijeku, a postojala je i u VI vijeku. Ona je sagrađena za općinu koju je sačinjavalo domaće romanizirano stanovništvo, među kojem se mogao naći i poneki doseljenik iz drugih rimskih provincija. Stanovnici tadašnjih Oboraka bavili su se poljoprivredom i proizvodnjom željeza. Oko 500 metara daleko sjeverno od bazilike vide se ostaci rimskih zgrada, vjerovatno poljoprivrednog imanja, a na više mjesta u selu nalaze se troskovišta, kao ostatak od proizvodnje željeza. U najbližoj okolini bazilike postoje dva takva nalazišta, a u kul-

³ V. Radimsky: o. c. str. 333.

⁴ Dimitr. Sergejevski: Dabravina, Sarajevo 1956, str. 12.

Sl. 12. Bazilika u Majdanu kod Mrkonjić Grada, tlocrt prema Radimskom

Uslovi u kojima je zatečen ovaj spomenik nalogali su hitnu intervenciju konzervatorske službe. Objekat je bio neposredno ugrožen i prijetilo mu je potpuno uništenje. Spasavalački zahvat imao je pored toga još i posebnu naučnu vrijednost, jer su bosansko-hercegovački spomenici V i VI vijeka uglavnom izgubljeni na terenu, a jedine sačuvane dokumente predstavljaju fragmenti ukrašene arhitekture, deponirani u muzejima.

Kao prva zaštitna mjera zaustavljena je dalja izgradnja započete kuće, a time zabranjeno i kopanje po ruševinama. Narodni odbor u Donjem Vakufu prihvatio se posla oko njenog prenosa na drugo mjesto, i time uveliko rasteretio Zavod za zaštitu spomenika od poslova koji ne spadaju u njegov neposredni zadatak. Nova kuća podignuta je na erarskom zemljištu, a za uzvrat se vlasnik Crkvine obavezao na dozvolu slobodnog korišćenja arheološkog položaja za istraživački posao.

Nakon završenog iskopavanja trebalo je pristupiti konzervaciji nepokretnih objekata. U jednostavnom postupku moglo se ostatke arhitekture zatrpati zemljom. Takvo sakrivanje značilo je, međutim, gubitak neposrednog kontakta sa jednim od spomenika koji su značajni za kulturnu historiju Bosne. Od preko 20 položaja sa ostacima takvih bazilika, ni na jednom mjestu nisu ostale sačuvane ruševine na površini zemlje, nego su ili zatrpane (Breza, Dabravina), ili potpuno razorene (Zenica). Bazilika u Oborcima nalazi se na izvanredno lijepom položaju, okružena divnom prirodom, a ipak smještena u samom selu, gotovo

turnom sloju nađen je već spomenuti komad željeza koje se ohladilo u ispusnoj cijevi. Kroz Oborke je prolazila rimska cesta iz doline Vrbasa prema Turbetu i Travniku, koje je područje također poznato po intenzivnom životu sve do kasne antike.

Nalaz kopče od opasača u komori III ne određuje etničku pripadnost ukopa, nego se on u većoj mjeri treba da primi kao znak političke, pa možda i kulturne dominacije Istočnih Gota u ovim krajevima.

Jednostavna oprema građevine je znak da je ona služila nekoj seoskoj općini. Nisu sačuvani nikakvi dokumenti, na temelju čega bi se mogle odrediti namjene onih četiriju bočnih prostorija. To treba prepustiti budućim nalazima na drugom mjestu. Južne prostorije mogle su da služe za primanje darova, a sjeverne kao diaconicon i sacrum, tj. spremište za crkvene potrepštine.

Vrijednost izvršenog zahvata je višestruka. Njome smo u prvom redu dobili još jedan objekat u nizu sakralnih građevina V i VI vijeka, a dosad usamljeni tip bazilike u Majdanu dobio je time zanimljivog dvojnika.

KONZERVATORSKI ZAHVAT

između kuća. Prometne veze su vrlo podesne. Državna cesta prolazi oko 100 metara daleko od spomenika, a željeznička stanica nalazi se samo nekoliko desetaka metara dalje. Sve ovo uslovalo je da se građevina nakon iskopavanja učini pristupačnom za razgledanje. Osim toga je i spomenički inventar Bosne i Hercegovine povećan time još za jedan značajan objekat.

Oborci se nalaze u srednjobosanskom gorju. Klima je umjereno kontinentalna. Mjesto je izloženo dosta jakim strujanjima zraka, ne samo zbog specifične plastike tla (preko 10 metara visoka glavica brijega), nego i zbog položaja u zračnom kanalu koji se povlači od Komara (927 m) prema dolini Vrbasa (514 m). Do Oboraka osim toga prodiru i južni vjetrovi, sa mnogo vlage iz Primorja. Temperatura u 24 sata osjetno oscilira od dosta hladne noći do relativno toplog podneva. Usto su još i vrlo česte guste jutarnje magle.

Zidovi bazilike nisu danas više dovoljno čvrsto povezani, i vrlo je malo izgleda da ćemo ih moći da sačuvamo u zatečenom stanju. Zbog toga je izvršena zaštita gornje površine premazom produženog morta. Ovim zahvatom željeli smo da sačuvamo zgradu za nekoliko godina, da bi se dobilo vremena za promatranje objekta i njegove reakcije na nove klimatske uslove koji su nastupili oslobođanjem zidova od nanosa zemlje. Poželjno je da se upotreba cementa i drugih savremenih materijala za konzervaciju svede na najmanju mjeru, dakako toliko da se objektu osigura opstanak.

Na južnom zidu i dijelu apsida izvršena je nadgradnja u suhozidu do visine od pola metra. Sa te strane bazilika sačuvana većim dijelom samo u temeljima. Budući da odavde nije poželjan pristup, umjesto ograde je na temelju postavljen suhozid koji je u površinskom sloju povezan cementnim malterom. Prema potrebi, on se može u svako doba ukloniti. Dodatkom razorenog zida u apsidi postignut je cjelovitiji izgled bazilike, pogotovo na ovako istaknutom mjestu.

Spomenuo sam da bi dodavanje novih materijala ovdje umanjilo dokumentarnost nekih detalja arhitekture. Postoji, međutim, nekoliko zahvata koji će se morati provesti. Tako je, naprimjer, potrebno da gornja površina zidova bude povezana vrlo čvrstom masom. Razumije se samo po sebi da to zalijevanje mora da zadovoljava ne samo u tehnološkom, nego i estetskom pogledu. Postavljanje betonske »kape« u sadašnjem stanju objekta je riskantan posao, jer nije isključeno da ćemo u slučaju potrebe morati da obrađujemo zidove i sa njihove gornje strane, a u tom slučaju bi nas ovako čvrsta masa samo smetala.

Upotreba cementa ovdje ima umanjen efekat jer je umjesto pijeska za spravljanje morta upotrebljena usitnjena sedra, koja se teško veže sa cementom. Ubrizgavanje cementnog mlijeka u unutrašnjost zidova imalo bi, prema tome, samo

ograničen efekat. Fakat je da zidovi u tehničkom pogledu više ne predstavljaju homogenu masu; oni su, naprotiv, potpuno rastreseni. Ubrizgavanje cementnog mlijeka i žbukanje spojnica izgledaju zasada ipak kao sredstvo od koga možemo očekivati najbolje rezultate.

Teren u unutrašnjosti zgrade je niveliran tako da mu je data padina za oticanje vode. Ovaj sistem treba u prvim godinama kontrolirati i popravljati, jer i sama voda pokazuje pravac kojim treba forsirati oticanje padavina. Objekt u ovakvim klimatskim i terenskim uslovima, treba ras-teretiti svakog viška vlage.

Da li u ovom zahvatu treba koristiti i vegetaciju!? Umjetno stvaranje zelenila ovdje je suvišno. Oborci leže usred bujne vegetacije, pa samom spomeniku nisu potrebni nikakvi dodaci u tom smislu. Druge usluge koje može da pruža vegetacija (regulacija vlage, toplote, vjetra itd.) nisu potrebne. Štaviše, ovdje bi se nasadima možda više naškodilo nego popravilo.

Postoji mogućnost turističke aktivizacije objekta, U tom slučaju ovdje su potrebne dodatne mjere osiguravanja spomenika. Možda se znatiželjnim posjetiocima može neprimjetno nametnuti pravac kretanja, i time ih uputiti na kretanje putem koji ih ne bi doveo u položaj i priliku da nanesu štetu objektu.

Sl. 13. Oborci. U prvom planu ruševine bazilike.

DIE BASILIKA VON OBORCI

In der Ortschaft Oborci, 30 Klm westlich von Travnik, wurde beim Bau eines Hauses im Jahre 1956 eine spätantike Basilika angeschnitten. Das Gelände war bereits während des letzten Krieges durch die Anlage einer militärischen Stellung stark gestört worden. Angesichts der Bedeutung der Basiliken im Binnenland der römischen Provinz Dalmatien entschloss sich das Landesdenkmalamt für Bosnien und Herzegovina zu einer Notgrabung. Die ausgedehnten Reste liegen frei zu Tage, und konnten vorläufig konserviert werden.

Der Gebäudekomplex, ein Rechteck mit einer Apsis im Osten, besteht aus einer Vorhalle mit einem kleinen abgetrennten Raum im Süden, einem Schiff mit 2 seitlichen Flügeln und anschliessendem Presbyterium. Die Räume seitlich des Schiffes und der nordöstliche Raum hätten wahrscheinlich die auch sonst üblichen Funktionen (Prothesis, Diaconicon, Sacarium). Am Abschluss des Schiffes gegen das Presbyterium standen zwei Säulen, die wahrscheinlich einen

Triumphbogen getragen haben. Der völlige Mangel an Funden von dekorativer Plastik lässt auf ein hölzernes Mobiliar schliessen. Das Gebäude wird ebenso ein hölzernes Dach gehabt haben.

Unter dem Fussboden wurden vier Grabkammern mit Tonnengewölbe gefunden. Von den Beigaben sind eine ostgotische bronzene Gürtelschnalle und zwei Griffel, aus Silber resp. Eisen, besonders bemerkenswert. Die Toten waren in hölzernen Särgen mit eisernen Beschlägen beigesetzt.

Die Basilika gehört in den Kreis der bekannten spätantiken Kirchenbauten (Ende 5. und 1. Hälfte 6. Jahrh.) in Bosnien und Herzegovina, und ist wahrscheinlich im Anfang dieser Periode gebaut worden. Die nächste Parallele findet sich in der Basilika von Majdan bei Mrkonjic-grad. Das Gebäude ist offenbar einmal teilweise umgebaut, und vermutlich zu Anfang des 7. Jahrhs. durch Brand vernichtet worden.

BASILICA IN OBORCI

Besides already known and investigated sacred buildings dating from Late Antiquity, the discovery of the basilica in Oborci brought to light some data which contribute to the knowledge of the conditions in Bosnia and Herzegovina during the period of Vth and VIth century.

The site in question was rather damaged during the World War II, and in 1956, when the owner intended to build the house, it was necessary to undertake protective excavation.

The building discovered was of simple character, with wooden roof and furniture. The ground-plan consisted of narthex, nave with aisles, four side-rooms and apse.

In the church were found four burial chambers; two of them contemporaneous to the construction of the basilica, and the other two (those in the narthex and the northern side-room) probably dating from some later time.

The original building probably dates from the end of Vth century; it was adapted in the VIth century, and, perhaps in the beginning of the VIIth century was destroyed by fire.

Some of the objects found in tombs belong to the culture of Late Antiquity, and the other part is known as characteristic for the period of the Great Migration.

The object should be conserved and opened to public.